

Kmetty Zoltán: Elkötelezettek... A Fidesz egyetemista szavazóbázisának struktúrája

Bevezetés

Egy néppárt esetében különösen fontos cél, hogy lehetőség szerint minden társadalmi csoportban hasonlóan erős bázissal rendelkezzen. Igaz ez, iskolai végzettség szerinti bontásban, anyagi lehetőségek mentén, társadalmi csoportok szerinti metszetekben, és természetesen korcsoportonként is. A fiatal szavazók több szempontból is kitüntetett jelentőséggel bírnak. Ezeknek a szavazóknak a legkevésbé mély a pártkötődésük, viszont, ha sikerül egy pártnak megszerezni a bizalmukat, hosszabb távon is számíthat a támogatásukra (Meredith 2007; Dinas 2010). Ez a habituális szavazás még erősebb lehet, ha az első szavazat egy olyan pártra érkezett, aki az adott választást meg tudta nyerni (Fowler 2006). A magyar pártok azonban az elmúlt két évtizedben általában nehezen mozgósították a fiatalokat, a 30 év alatti korosztály jellemzően jelentősen alulreprezentált volt az országgyűlési választásokon, ami társult egyfajta politikai érdektelenséggel, apátiával is (Angelusz–Tardos 2005, 2011; Bauer–Szabó A. 2009; Kmetty–Tóth 2011). A Fidesz a 90 évek legelején egyértelműen a fiatalok pártja volt (Szabó 2010), a 2010-es évekre viszont elvesztette abszolút dominanciáját a fiatal korosztályban, ahogy arról az Aktív Fiatalok kutatássorozat is többször számot adott már (Reiner–Oross–Keil 2012; Kmetty 2014a). Ez nemcsak azzal magyarázható, hogy a fiatalok teljesen elfordultak ebben a korosztályban a politikától, hanem azzal is, hogy olyan új formációk jelentek meg a pártpalettán, akik alternatívát kínáltak a Fidesszel szemben. Ebben a legsikeresebbnek egyértelműen a Jobbik bizonyult (Róna–Reich 2014). A fiatal szavazók megnyerése azonban nemcsak „issue-k” mentén működik, nem egy légüres térbe érkeznek a pártok. Mire először eljutnak a fiatalok az urnához (vagy a szavazás lehetőségéhez), már túlvannak olyan szocializációs csatornák befolyásoló mintáin, mint a család, az iskola, vagy a kortárs csoportok. Az intézményi és kapcsolati szocializációs mechanizmusok szerepe eltérően tud azonban működni azoknál, akik a politikát értik, és érdeklődnek iránta, szemben azokkal, akik a politikával nem is foglalkoznak, csak szükséges rossznak tartják. Jelen tanulmányban ennek a két csoportnak a szavazói motívumrendszerét igyekszünk jobban körbejárni az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás-sorozat 2011-es és 2015-ös adatfelvételére építve, azt vizsgálva, hogy a Fidesz esetében hogyan alakul ezen csoportok aránya az időben előrehaladva, valamint milyen különbségek azonosíthatók a magas és alacsony politika érdeklődésű Fidesz szavazók társadalmi hátterében.

Elméleti háttér

Fiatalok és pártválasztás⁴⁶

A pártválasztás esetében nagyon sok egymással versengő modell van a szakirodalomban. A szociológia tradícióhoz legközelebbi politikai viselkedés iskola a csoporthatásra, illetve a

⁴⁶ Ennek a fejezetnek a megírásában támaszkodtunk korábbi munkánkra (Kmetty 2014a).

pártválasztás társadalmi beágyazottságára koncentrál (Lazarsfeld–Berelson–Gaudet 1944), a párt-identifikációs modell (Campbell et al. 1960) a választók hosszú távú pártazonosulását állítja az elemzés középpontjába, míg a közelség iskola (Enelow–Hinich 1984) a pártok és szavazók politikai álláspontjának egyezőségét/távolságát vizsgálja. A fiatal szavazók párt-identifikációja kapcsán elsősorban a szociológia iskolának van széles irodalma, amik egyrészt a szocializációs aspektusokat hangsúlyozzák, másrészt az egyes szocializációs ágensek szerepét.

A család pártválasztásban játszott szerepe már a „Columbia iskola” korai munkáiban is kitüntetett szerepet kapott (Berelson–Lazarsfeld–McPhee 1954). A család nem feltétlen a párt-identifikációt biztosítja, sokkal inkább egyfajta ideológia alaporientációra hat (Froman 1961), és ezen keresztül áttételesen határozza meg a későbbi pártválasztást. Az természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy milyen közel van egymáshoz a családban a gyerek és szülő, és egyáltalán a politikai diskurzus megjelenik-e a szülő–gyermek relációban. Azokban a családokban, ahol érdeklődőbbek a politika iránt, és határozottabbak a politikai vélemények, erősebb a szülő és gyermek politikai attitűdje közötti összhang.

A család mellett az oktatás, a kortárs csoportok, valamint a tömeg-média is befolyásolja a fiatalok pártválasztását (Froman 1961), ezek együttesen alakítják a fiatalok politikai attitűdjeit.

A rendszerváltás előtt a család jelentette gyakorlatilag az egyetlen közeget, ahol a hivataltól eltérő ideológia nevelést kaphatott a fiatal (Szabó–Csepeli, 1984). A rendszerváltás után az idősebb korosztályok politikától való elfordulása áttételesen a fiatalok politikai szocializációját is befolyásolta, csökkentette a politikai érdeklődésüket, és fogékonyabbá tette őket a radikálisabb szólamokra (Csákó et al. 2000). Az iskolai a politikai szocializációban tudatosan csak a „politikai/állampolgári tudás” átadására koncentrált, és nem próbálta meg a diákok politikai világnézetét alakítani (Szabó–Örkény 1998; Szabó–Falus 2000; Szabó 2010). A család és az iskola által hagyott légtérben egyrészt felértékelődött a kortárs kapcsolatok szerepe (Csákó 2004), másrészt a tömeg-média és az internet hatása (Szabó 2010). Utóbbi befogadása, internalizálása szintén a kortárs csoportokon keresztül történt felerősítve előbbi szerepét. A tudatosan politikamentes alap és középszintű oktatás feletti felsőoktatás azonban már egy jóval átpolitizáltabb közeg, az egyetemek, szakok már jóval homogénebbek pártválasztás szempontjából, különösen a bölcsész és társadalom-tudományi képzések esetében. Ebben a környezetben az iskola, a tanárok, valamint az új kortárs csoport szerepe felértékelődik.

A fiatalok szavazói mintáinál a szocializációs aspektus mellett egy másik lehetséges motívum az, hogy melyik párt van az adott időpillanatban hatalmon. A bizonytalan, gyenge pártkötődéssel és alacsony politikai tudással rendelkező csoportok esetében jellemző pártválasztási motívum lehet az inkumbens hatásmechanizmus, tehát arra a pártra szavazás, aki éppen hatalmon van (Calle–Martínez–Orriols 2010). Ebben az esetben tehát nem a szocializációs csatornák működnek, és nem is témák mentén szavaznak a választók, hanem ezen szociálpszichológiai mechanizmus mentén. Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2013-as hullámának

korábbi elemzése (Kmetty 2014a), azonban inkább azt indikálta, hogy a Fidesz kormánypárti pozíciójának nincs jelentős közvetlen hatása a támogatottsági struktúrájára, a Fidesz szavazók mindössze 7 százalék használt olyan jelzőket a párt kapcsán, ami a párt inkumbens jellegére utalt, amikor a pártot jellemezni kellett.

Politikai tudás és pártkötődés

A korai választásszociológia elméletek (elsősorban a párt-identifikációs modell), abból indult ki, hogy a választók politikai tudása erősen korlátozott (Campbell et al 1960; Converse 1964). A pártkötődés ebben a nehezen kiismerhető világban segített azáltal, hogy politika útmutatásként szolgált arról, hogy mit hogyan kell értelmezni a politikában, és mit kell gondolni egyes kérdésekről. A széles politikai tudással rendelkezők esetében pedig a pártkötődés egy mélyebb elköteleződést sejtetett, hiszen náluk nemcsak habituális momentumként működött a pártra szavazás. A gazdasági fellendülés és a felsőfokú oktatás egyre szélesebb körűvé válása változtatott ezen a helyzeten azáltal, hogy felerősítette a kognitív mobilizációt a választásokon (Dalton 2012). A kognitív mobilizációs erősödése számos hatással járt. A magasabb politikai tudásnak köszönhetően a politikával kapcsolatos információkat jobban fel tudják dolgozni a szavazók, kevésbé kiszolgáltatottak a politikának. Ebből következik, hogy csökken esetükben a párt-identifikáció és a szocializációs kötődés hatása, mert tudnak ügyek és témák mentén is értékelni pártokat. Dalton (2007, 2012) a politikai tudásra építve megkülönbözteti a rituális szavazókat és a kognitív szavazókat (illetve az apolitikusokat és a pártnélkülieket, velük azonban nem foglalkozunk ebben a tanulmányban). A rituális szavazók alacsony politikai tudással és érdeklődéssel rendelkeznek, az ő pártválasztások elsősorban habituális, illetve normatív. A politikát nem igazán értik, a párt-identifikációjukra támaszkodnak, amikor egy politikai kérdés eléjük kerül.

Velük szemben a kognitív szavazók magas politikai tudással rendelkeznek, érdeklik őket a közügyek és a politika, nem habituális szempontok mentén állnak egy párt mellé, hanem a teljes információs spektrumot kiértékelik és aszerint döntenek. A pártkötődésük nekik is magas, akárcsak a rituális szavazóknak, de a negatív ügyekre sokkal inkább fogékonyak. Dalton (2007 2012) a hivatkozott tanulmányaiban az iskolai végzettséggel és a politikai érdeklődéssel operacionalizálta a kognitív mobilizációt. Tanulmányunkba beemeljük a Daltoni tipológiát, és e mentén vizsgáljuk majd a Fidesz szavazótáborának alakulását. Ennek a tipológiának ágyaz meg az a kontextuális keret, ami a felsőoktatási klímát igyekszik bemutatni a vizsgált 2011 és 2015 közötti időszakban.

Negatív ügymenet

Természetesen a fiatalok pártválasztására is jelentős hatással lehetnek az adott időszak aktuális fontos napirendi kérdései, akárcsak a pártok egyes ügyek mentén kialakított értékpreferenciái. A közelség iskola általában megkülönbözteti a konszenzusos és pozíciós ügyeket, témákat (Tóka 2005). Az oktatás inkább a konszenzusos témák közé tartozik, minden párt igyekszik magát úgy pozicionálni, hogy az oktatást stratégia ágazatnak látassa, és bizonyítsa azt, hogy

az adott párt tudja a legjobb válaszokat adni az oktatás kérdéseire. Mivel az Aktív Fiatalkok Magyarországon kutatás a felsőoktatásban részt vevő sokaságot vizsgálja, ezért releváns azt vizsgálni, hogy vajon a pártok, és elsősorban a Fidesz, milyen közegben mozgott ezen témán belül. Ezzel nem azt mondjuk, hogy az egyetemisták pártválasztási motívuma mögött a különböző témák közül az oktatás a leginkább jelentős, amikor pártokról gondolkodnak, azt viszont bátran kijelentjük, hogy a jelentősek közé tartozik.

A Fidesz a 2010-es hatalomra kerülése után nagy lendülettel vágott bele az oktatás átalakításába, a korábban elmaradt strukturális reformokat állítva a kommunikációjának középpontjába. Az átalakítások érintették a köz- és felsőoktatást is, más-más súllyal. Jelen tanulmányban vizsgált válaszok egy része a Fidesz 2010-es kormányra kerülése után tanult a közoktatásban (főleg a 2015-ös válaszadók), tehát elméletileg releváns lehetne a közoktatási átalakítás agendájának a vizsgálata is, azonban a közoktatás 2016-ig csendesebben működött, bár bizonyos strukturális problémák már korábban itt is látszódtak. A felsőoktatás esetében jóval látványosabbak voltak a megmozdulások, ezért inkább erre a szegmensre koncentrálnunk.

A kormányzat oktatáspolitikájával szembeni tiltakozás 2012 elején indult meg, de látványos megmozdulások leginkább 2012. decembere és 2013. márciusa között zajlottak, tüntetésekkel, teremfoglalással, vonulások rendezvényekkel (Gerő–Susánszky 2014). A megmozdulások fő céljai, a korábbi keretszámok visszaállítására, a hallgatói szerződés eltörlésére, valamint az egyetemi autonómia visszaállítására vonatkoztak. A tüntetések 2013 márciusában elkezdődtek kifulladásra és sporadikussá válni, részben amiatt mert egyes célokat sikerül elérni (keretszámok), részben amiatt mert a tüntetések korábbi szereplői (HaHa vs HÖÖK) eltérő célokat tűznek ki maguk elé. A 2014-es választási évre a Fidesznek sikerült konszolidálni a felsőoktatási tiltakozásokat, a kampányba nem is válik fontos témává az oktatás kérdése⁴⁷. A választások után a kormány újult erővel vágott neki a felsőoktatás további átalakításnak. 2015 márciusában láttak napvilágot azok a tervek, amik több népszerű szak megszüntetéséről szóltak, mint például a kommunikáció szak vagy a nemzetközi kapcsolatok szak. Ekkor újabb hallgatói tiltakozások és tüntetések indultak el a tervezett átalakítások ellen, ami a szakválasztás átstrukturálása mellett az egyetemi autonómiával kapcsolatos kérdésköröket érintette.

Az előző bekezdésekben röviden felvázolt témák és ügyek határozták meg a felsőoktatással kapcsolatos diskurzust 2011 és 2015 között. A Fidesz tehát bár végig kezdeményező volt a témában, többször is vissza kellett vonulnia, és több tüntetéssel is szembe kellett nézni a kormánypártnak, ami a felsőoktatásból indult ki. Ezek alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy ebben a kérdéskörben a Fidesznek inkább negatív ügymenettel kellett szembenéznie a vizsgált periódus alatt. A két adatfelvételünket érdemes időben elhelyezni a fenti

⁴⁷ http://peripato.blog.hu/2014/05/07/orokzold_botranyok.

struktúrába. Az első adatfelvétel 2011 végén indult és 2012 februárjáig tartott. Ebben az időszakban már megindultak a kormányzat elleni felsőoktatási tiltakozások, de nem voltak még kifejezetten erősek. A második adatfelvétel 2015 áprilisában zajlott, tehát az aktuális tiltakozási hullám közepén. Ha ezt kiegészítjük a negatív ügymenet kumulálódásának hipotézisével (Beck–Bíró-Nagy–Róna 2010), akkor egyértelműen kijelenthetjük, hogy a második adatfelvétel a Fidesz számára sokkal inkább negatív ügymenet mellett zajlott felsőoktatási szempontból. Erre építve a későbbiekben több hipotézist is megfogalmazunk majd.

Korábbi kutatási eredmények

A Fidesz támogatottságát a fiatal szavazói csoportokban elsősorban az Ifjúságkutatások, és az Aktív Fiatalok kutatássorozat korábbi eredményei alapján lehet rekonstruálni. A 2000-es évek óta négy évente felvett Ifjúságkutatások a 15–29 éves korosztályban a Fidesz előnyét mutatták minden évben. A Fidesz támogatottsága a pártválasztók között 2000-ben 49 százalék volt, 2004-ben 59 százalék, 2008-ban pedig 66 százalék. A 2012-es kutatás ehhez képest csökkenést mutatott, de a 40 százalékos támogatottsággal továbbra is a Fidesz vezetett ebben a korcsoportban (Oross 2013; Szabó et al 2002; Bauer–Szabó A. 2005, 2009). Reiner, Oross és Keil (2012) tanulmánya az általunk is elemzett Aktív Fiatalok kutatás első, 2012-es felvétele alapján vizsgálta a Fidesz támogatottságát. A párt szimpatizánsainak aránya 15 százalék volt a teljes, 24 százalék a pártválasztók körében. A kutatás egyik tanulsága az volt, hogy a Fidesz szimpátiát leginkább a vallásosság határozza meg, a másik tanulság pedig az, hogy a fiatal Fidesz szavazók között az átlagnál nagyobb volt a szülőkkel való politikai egyetértés gyakorisága is (Reiner–Oross–Keil 2012). A kutatás második hullámát vizsgáló elemzés (Kmetty 2014a) azt mutatta, hogy a 2012/2013-as nagyobb hallgatói megmozdulások nem csökkentették érdemben a párt támogatottságát, és strukturálisan is hasonló volt a kormánypárt támogatottsága, bár a jobb anyagi helyzet szerepe felértékelődött a Fideszre való szavazásban, alapvetően a vallásosság volt a legerősebb tényező a párt támogatása esetében. Kmetty (2014a) elemzése arra is rámutatott, hogy a Fidesz sokkal inkább rétegpárt a fiatalok esetében semmint néppárt, karakteresebb demográfiailag mint a teljes népességben, a párt-identifikáció és az ideológia pozíciók hatása esetükben pedig gyengébb volt, mint a teljes Fidesz táborban.

Hipotézisek

A szakirodalmi felvezetés alapján a következő hipotéziseket vizsgáljuk meg a dolgozatban.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás-sorozat korábbi két hullámának eredményei alapján (Szabó A. 2012 2014), azt várható (H1), hogy a kutatás 2015-ös hullámban is, elsősorban a vallás, az egyházi egyetemi kötődés, és a szülővel való egyetértés növeli meg a Fideszre való szavazást valószínűségét. A 2011 és 2015 közötti időszak Fidesz számára negatív felsőoktatási diskurzus-klíma eredménye azt lehet (H2), hogy a párt szavazóbázisában eltolódott egymáshoz képest a rituális és kognitív szavazók aránya, utóbbi csoport kárára. A H2 hipotézisre építve azt is feltételezhetjük (H3.1), hogy az időben előrehaladva csökkent az intézményi és

családi szocializációs mechanizmusok szerepe a Fidesz szavazás kapcsán és nőtt az ideológia kapcsolódás hatása, mint a párt-identifikáció indikátora (H3.2). Dolgozatunkban Dalton (2007, 2012) modelljének érvényességét is teszteljük, erre építve azt a hipotézist fogalmazzuk meg, hogy a rituális szavazók esetében elsősorban párt-identifikációs mozzanatok jelennek meg a pártválasztásban (H4.1), a kognitív szavazók között viszont a témaspecifikus kérdések (H4.2). A Fideszhez köthető képzet-társításokban az inkumbens szerep is megjelenik, elsősorban a rituális szavazók között (H4.3).

Adatok és módszerek

Az adatfelvétel

A tanulmányban az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat 2011-es és 2015-ös hullámára támaszkodunk (Szabó 2012 és Szabó 2017). A 2011-es kutatás 2011. decembere és 2012. februárja között került lekérdezésre döntően online módon, egy 250 fős személyes mintával kiegészítve. A teljes mintaméret 1700 fő volt. A 2015-ös kutatás 2015. áprilisában zajlott le, 800 fő kvótás mintán alapuló személyes megkérdezéssel. A kutatások időzítése, és az aktuális felsőoktatást érintő események párhuzamosságáról már az elméleti részben részletesen írtunk, a 2015-ös lekérdezés alapvetően egy olyan időszakban történt, amikor nagyon aktívák voltak a kormánnyal szembeni hallgatói mozgalmak, és a Fidesz számára kifejezetten negatív volt az ügymenet. Részben erre építettük a H2, H3.1 és H3.2 hipotéziseinket. A két kutatás lekérdezési módja (döntően online vs. személyes) befolyásolja néhány változó megoszlását, erre a későbbiek során részletesebben kitérünk. A két kutatást az általunk használt változók mentén harmonizáltuk, és egy közös adatfájlba rendeztük. Ez az összevont fájl jelenti az alapját a tanulmányunknak. Volt néhány olyan számunkra fontos változó, ami csak a 2015-ös hullámban került lekérdezésre, ezeket szintén külön jelezni fogjuk.

Pártpreferencia és kognitív mobilizáció

A tanulmány középpontjában a Fidesz szimpátia megértése áll. Ezért a többi párt szimpátiázásával külön nem foglalkozunk, és azokkal sem, akik nem rendelkeznek pártszimpátiával (vagy nem árulják el azt). A Fidesz szimpátia mérésére egy két kategóriás változót képeztünk, szavazna-e egy most vasárnap tartott választáson a Fideszre (1), vagy sem (0).

A másik központi változónk a tanulmányban a kognitív mobilizációt mérő indikátor. Dalton (2007) ezt a dimenziót az iskolai végzettséggel és a közéleti/politikai érdeklődéssel operacionalizálta. Az iskolai végzettség alapvetően homogén a mintában, hiszen felsőoktatási intézménybe járókat vizsgál a kutatás, tehát a politikai érdeklődés marad, mint lehetséges mérőeszköz. A kutatásban két erre vonatkozó kérdés szerepelt, az egyik a „Mennyire érdekelnek téged a közéleti kérdések”, a másik pedig a „Mennyire érdekel téged a politika” volt, 1-5 skálán lekérdezve (magasabb érték, magasabb érdeklődés). A 2011-es kutatásban a közéleti érdeklődés átlaga 3.7 volt, a politikai érdeklődés átlaga 3.1. A 2015-ös mintában 3.5 és 2.7 volt ugyanez a két átlag, ami az érdeklődés csökkenésére utal. Itt azonban fontos megjegyezni, hogy az online kutatási technika a politikailag érdeklődőbbeket inkább megralálja

(a demográfia különbségek kontroll alatt tartása mellett is), így ezt a különbséget okozhatja az adatfelvétel módhatása⁴⁸ is (Angelusz–Tardos 2009). A 2011-es kutatás személyes almintáján a közéleti érdeklődés átlaga 3.4 volt, a politikai érdeklődés átlaga pedig 2.7, ami nem tér el szignifikánsan a 2015-os értéktől⁴⁹. Annak érdekében, hogy kiküszöböljük a módhatást, a 2011-es felvétel online mintáján kiigazítottuk a közéleti és politikai érdeklődés átlagát, hogy a személyes mintával megegyezzen. Ezután átlagoltuk a két változót, és a létrejövő új változót két-kategóriába kódoltuk (az átlag mentén elvágyva). Mind a két időperiódusban 56 százalék volt az alacsony kognitív mobilizációs csoportban, és 44 százalék pedig a magasban. Azokra a Fidesz szavazókra, akik alacsony kognitív mobilizációval rendelkeznek rituális szavazóként fogunk hivatkozni, a magasabb kognitív mobilizációval rendelkezőkre pedig kognitív szavazóként.

Kontroll változók

A kontroll változók közül keményebb és puhább változók is szerepelnek. A szocio-demográfia változók közül szerepeltetjük a modelljeinkben a nemet (1: férfi, 2 nő), a korcsoportot (1: 18-19, 2: 22-24, 3: 22-24, 4: 25+), az állandó lakhelyet (1: Budapest, 2: Megyeszékhely, 3: Egyéb város, 4: Község), a szülők iskolai végzettségét vizsgáló hat kategóriás változót (az apa és anyag végzettségéből a magasabb), és a vallásosságot (1: egyház tanítása szerint vallásos, 2: maga módján vallásos, 3: nem tudja, megmondani, hogy vallásos, 4: nem vallásos, 5: ateista). Az anyagi helyzet méréséhez egy 5 kategóriás szubjektív anyagi helyzet változót használtunk (1: nélkülözés között él, 2: hónapról hónapra anyagi gondjai vannak, 3: éppen, hogy kijön a pénzből, 4: okos beosztással kijön, 5: gond nélkül él). A korábbi témára vonatkozó kutatási eredmények fontos mutatták az intézmény fenntartóját is. Ezt egy 3 kategóriás változóval vizsgáltuk (1: állami, 2: egyházi, 3: magán).

A 2011-es és 2015-ös kutatásban is vizsgálták külön kérdésekkel, hogy politikai kérdésekben mekkora az egyetértés a szülőkkel és a barátokkal. Ezekből a kérdésekből 3 kategóriás ordinális változókat alakítottunk ki (1: nem értenek egyet, 2: részben értenek egyet, vagy nem ismeri a szülei/barátai nézetét, 3: egyetértenek). A teljes véleményellentét ritka ebben a korosztályban, 7 százalékot nem haladta meg egyik időszakban sem, se a családban se a barátok között, sokkal inkább jellemzőbb, a véleményheterogenitás. Érdekes eredmény, hogy a politikai vélemény-homogenitás nőtt valamelyest a vizsgált időszakban, a családban 28-ról

48 A kérdést megvizsgáltuk egy másik mintán is. 2014 áprilisában az MTA–ELTE–Peripato kutatócsoport párhuzamosan készített egy online és egy személyes közéleti-politikai kutatást, amiben többek között a közéleti és politikai érdeklődést is vizsgálták az itt is bemutatott kérdésekkel. Az online mintán szignifikánsan magasabb volt az érdeklődés mind a két dimenzióban, és ez az összefüggés akkor is megmaradt, amikor leszűkítettük az elemzést a legalább érettségivel rendelkezőkre.

49 A tanulmányban nem szerepeltetjük külön a 2013-as kutatást, de ezt az összefüggést ott is megvizsgáltuk, és ott is azt tapasztaltuk, hogy az online kitöltőknek magasabb az átlaga, mint a személyes kitöltőknek, a személyes kitöltők közéleti érdeklődése 3.4 volt, a politikai érdeklődése pedig 2.6. Az arány amennyivel magasabb volt az online kitöltők átlaga személyeshez képest megegyezett 2011-ben és 2013-ban.

37 százalékra, a barátok között 10-ről 24 százalékra. Tehát az a politikai véleményklíma ami-ben élnek az egyetemisták, jóval homogénebb lett a vizsgálat alatt eltelt 4 évben. Az, hogy a családban gyakoribb a véleményegyezés, mint a barátok között, nem meglepő eredmény, ezt a szakirodalomban több korábbi munka is megerősíti (Kmetty 2014b).

Az ideológiai azonosulást 3 skálával vizsgálta a kutatás, a bal-jobb, a liberális-konzervatív, és a mérsékelt-radikális tengelyen való elhelyezkedés segítségével. Mind a három dimenziót 1-10 skálán mérték és a magasabb érték a jobboldali/konzervatív/radikális önazonosulást jelölték.

Az utolsó kontrol változó(k) a Fidesszel kapcsolatos gondolatátársításra épülnek. Ez a kérdés, csak a 2015-ös felvételen szerepelt. A kérdés úgy szólt, hogy mi jut eszébe a válaszolónak egyes pártokról. A nyitott válaszkategóriákat kódoltuk be a Fidesz esetében 6 dimenzióba: affektív hozzárendelés, ideológia, pártvezetővel kapcsolatos gondolat-társítás, inkumbens szerep, téma/ügy-orientált vélemény, egyéb (semleges) vélemény. Külön változóba kódoltuk, hogy a vélemény a Fideszre nézve pozitív, semleges vagy negatív. Ezekből a bekódolt kategóriákból képeztünk kétértékű változókat. Pozitív, vagy semleges affektív vélemény a Fideszről a minta 6.3 százalékában volt, 3.3 százalék említett valamilyen ideológia jelzót (pl: jobboldali, konzervatív), további 10.5 százalék pedig a pártvezetőt Orbán Viktort. Ez a három kategória jelenti együtt a párt-identifikációs dimenziót, ami a minta 20 százalékára volt jellemző. Az ügy és téma orientált vélemény nagyon ritka volt, mindössze a minta 1.4 százalékában voltak a Fidesszel kapcsolatos semleges vagy pozitív ügyek. Ez a tanulmány H4.2 hipotézisét rögtön meg is cáfolja, ami arra vonatkozott, hogy a kognitív szavazók között nagyobb az ügy-orientált pártazonosulás. Gyakorlatilag egyáltalán nem jellemző, hogy a Fidesz kapcsán az első gondolatátársítás valamilyen ügyre vonatkozik a fenti eredmény alapján. Pozitív vagy semleges inkumbens szerepe valamivel jellemzőbb volt, a minta 7.8 százaléka említett ilyet. Ahogy a fenti bekezdésből látszik, a Fideszre vonatkozó negatív képzetátársításokat kihagytuk ebből az elemzési sémából, mivel nem azt akartuk vizsgálni, hogy miért nem szavaznak a Fideszre a fiatalok, hanem azt, hogy miért szavaznak a kormánypártra.

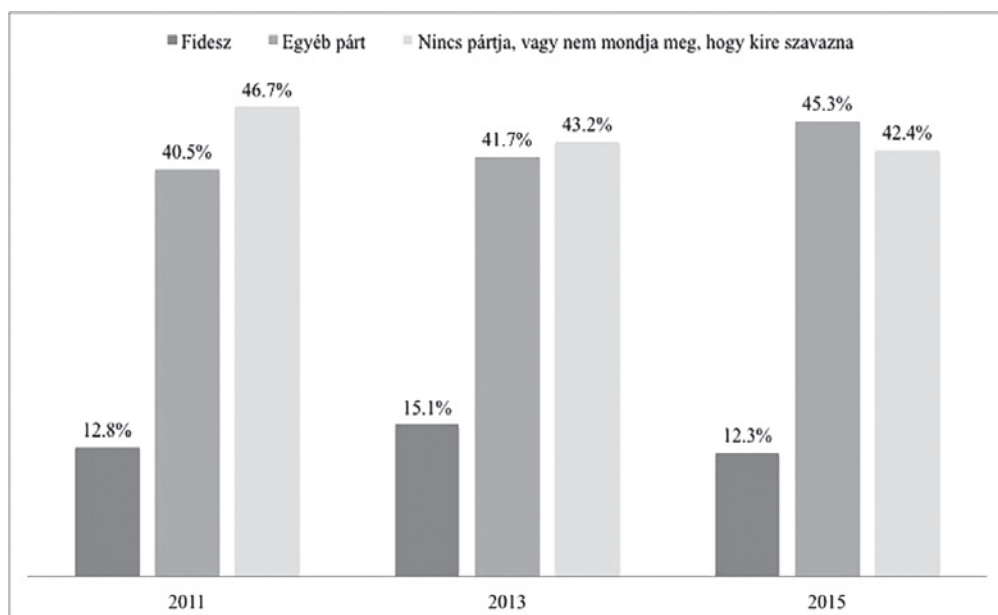
Módszerek

A vizsgált modellekben függő változóként egy binomiális eloszlású kérdést szerepeltetünk, ezért logisztikus regressziós modellekkel vizsgáljuk a hipotéziseinket. Annak érdekében, hogy szét tudjuk választani a hatásmechanizmusok működését a kognitív mobilizáció különböző szintjein, filterezett modelleket is bemutatunk. Az idő/adatfelvétel hatását interakciós tagként vonjuk be a modellekbe stepwise logikával, tehát csak azok az interakciós hatások kerülnek be a modellbe, amik szignifikánsan tudják javítani a modell illeszkedését.

Eredmények

A Fidesz szimpátia aránya gyakorlatilag állandó volt a három adatfelvételen.

1. ábra
A pártpreferencia alakulása a három adatfelvételben

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2011/2012, 2013 és 2015.

A 2011-es 12.8 százalékos érték 2013-ban 15.1 százalék volt, majd ez visszament 2015-re 12.3 százalékra. Ezzel párhuzamosan a többi párt összesített szimpátiája növekedett, míg a pártokkal nem szimpatizálok, vagy pártpreferenciájukat nem bevallók aránya csökkent. Ahogy a módszertani részben jeleztük, az egyéb pártra szavazókat, és az ismeretlen pártszimpátiával rendelkezőket összevontuk egy kategóriába az elemzés további részében.

Az első logisztikus regressziós modell (1. táblázat és 1. modell) az összevont adatsorra illesztett eredményeket mutatja. A szignifikáns változókat szürkével kiemeltük az egyszerűbb áttekinthetőség kedvéért. A modell kialakításakor azt a logikát követtük, hogy az ideológia változók kivételével az összes olyan kontroll változót szerepeltettük, ami rendelkezésünkre állt a két évből, valamint stepwise logikával bevontuk az összes változó interakciós tagját az adatfelvétel idejével. Utóbbiak közül azonban egy interakciós tag sem bizonyult szignifikánsnak (ezért nem is szerepelnek a lenti modellben). Ez az eredmény azt mutatja, hogy a két kutatás között eltelt négy évben strukturálisan nem változott a Fidesz szavazótábora, ugyanazok a hatásmechanizmusok működnek a pártszimpátia kapcsán. Ez az eredmény cáfolja is, a H3.1 hipotézisünket, ami arra vonatkozott, hogy a szocializációs momentumok szerepel nőni fog az időben előre haladva. Az első hipotézisünket (H1) viszont többségében megerősíti a 1. modell, ami arra vonatkozott, hogy a Fideszre szavazást elsősorban a vallásosság, a szülőkkel való politikai egyetértés és az egyházi egyetemi kötődés határozza meg. Utóbbit leszámítva a modellünk igazolta a hipotézisünket. A Wald statisztika alapján egyértelműen a vallásosság a legerősebb indikátora a Fideszre szavazásnak. Minél vallásosabb valaki, annál

valószínűbb, hogy a kormánypártra szavazna. A szülővel való politikai egyetértés szintén a fontosabb magyarázó mozzanatok között található, a hasonló politikai vélemény a szülői házban megerősíti a Fidesz szimpátiát. Ezek a dimenziók a szocializációs és kapcsolati momentumok fontosságát mutatja. A H1 hipotézishez tartozó egyházi intézménybe járás viszont nem bizonyult szignifikánsnak, bár nagyon közel volt a konvencionálisan használt 0.05-ös sávhoz a szignifikancia értéke. A szülői hatással szemben, a kortárs hatás nem függ össze a Fidesz szimpátiával, ami gyengíti azoknak a korábbi eredményeknek az érvényességét, amikor a kortárs csoportok növekvő hatását emelték ki (Csákó 2004).

1. táblázat

A Fidesz szimpátiára épített hierarchikus logisztikus regressziós modellek

*p=0.05	Modell 1			Modell 2			Modell 3		
**p=0.01	B	S.E.	Wald	B	S.E.	Wald	B	S.E.	Wald
Konstans	-1.85**	0.65	8.14	-2.07**	0.80	6.74	-5.91**	1.10	29.05
Nem	-0.31*	0.14	5.30	-0.31*	0.14	5.02	-0.15	0.15	1.00
Kor: 18-19'	-0.52	0.29	3.22	-0.52	0.29	3.15	-0.57	0.32	3.21
Kor: 20-21	-0.01	0.21	0.00	-0.01	0.21	0.00	-0.05	0.23	0.04
Kor: 22-24	-0.14	0.21	0.43	-0.14	0.21	0.47	-0.14	0.23	0.41
Telip: Budapest"	0.30	0.21	2.06	0.28	0.21	1.85	0.40	0.23	3.07
Telip: Megyei jogú város	0.02	0.20	0.01	0.02	0.20	0.01	0.20	0.22	0.85
Telip: Egyéb város	0.23	0.20	1.37	0.2	0.20	1.40	0.27	0.21	1.67
Szülő iskolai végzettsége	0.04	0.05	0.56	0.04	0.05	0.49	0.03	0.06	0.31
Szubjektív anyagi helyzet	0.21*	0.09	5.76	0.22*	0.09	6.00	0.22*	0.10	5.09
Vallásosság	-0.48**	0.06	59.62	-0.47**	0.06	58.17	-0.30**	0.07	19.85
Intézmény: Egyházi***	0.52	0.28	3.52	0.51	0.28	3.46	0.42	0.30	1.92
Intézmény: Magán	-0.21	0.30	0.48	-0.12	0.30	0.44	0.03	0.32	0.01
Politikai egyetértés szülőökkel	0.49**	0.12	15.58	0.47**	0.12	15.49	0.40**	0.13	9.14
Politikai egyetértés barátokkal	-0.14	0.16	0.72	-0.15	0.16	0.85	-0.22	0.17	1.70
Kutatás hulláma	-0.14	0.07	3.69	-0.05	0.22	0.06	0.51	0.38	1.79
Kognitív mobilizáció				0.15	0.28	0.29	-0.06	0.31	0.04
Kogmob * Kutatás				-0.06	0.14	0.17	-0.04	0.16	0.06
Bal-jobb skála							0.74**	0.07	114.4
Liberális-konzervatív skála							0.21**	0.06	13.06
Mérsékelt-radikális skála							-0.46**	0.06	70.95
-2 LL	1509.6			1507			1289.1		
Cox and Snell R Square	5.6%			5.6%			15%		

* Referencia: 25+

** Referencia: Község

*** Referencia: Állami

Forrás: Aktív Fiatalk Magyarországon 2011/2012 és 2015.

A keményebb demográfia változók közül a településtípus, a korcsoport és a szülői iskolai végzettsége nem függött össze a Fideszre szavazással, a válaszoló szubjektív anyagi helyzete viszont igen. A jobb szubjektív anyagai helyzetűek nagyobb valószínűséggel mondták azt, hogy a kormánypártra szavaznának egy most vasárnapi választáson. Ennek a dimenzióknak azonban marginális volt csak a hatása, akárcsak a nemnek (férfiak inkább szimpatizálnak a Fidesszel). Az a változó, ami azt mutatta, hogy melyik kutatásból származnak az eredmények szintén nem volt szignifikáns, tehát nemcsak a struktúrája nem változott a Fidesz támogatottságának, hanem a nagysága sem (ezt mutatták már az alapmegoszlások is). A modell magyarázóereje mérsékelt volt, 5.6% a Cox–Snell pseudo R^2 mutató alapján.

A két kutatás között eltelt időt elemezve az elméleti részben részletesen bemutattuk, hogy jellemzően inkább negatív kommunikációs klíma volt jellemző a 2011 és 2015 között a felsőoktatásban a Fidesz szemszögéből, ráadásul a 2015-ös adatfelvétel ideje alatt több kormányellenes megmozdulás is volt a felsőoktatásban. Ezen momentumokra támaszkodva azt a hipotézist fogalmaztuk meg, hogy a kognitív szavazók aránya inkább csökkent a Fidesz táborán belül míg a rituális szavazók aránya inkább nőtt. A várakozásunk ellentétben a két csoport aránya állandó maradt, 49 százalék volt a kognitív szavazók aránya 2011-ben és 48 százalék 2015-ben. Többváltozós modellben is teszteltük ezt a dimenziót, hogy a többi változó kontroll alatt tartása mellett is lássuk, hogy változatlanok-e az arányok. A korábbi logisztikus regressziós modellhez hozzáadtuk a két kategóriás kognitív mobilizációs változót, és ennek a változónak az interakcióját az időfaktorral (1. táblázat modell 2.). Se a kognitív mobilizációs változó, se ennek az idővel vett interakciója nem tudott beépülni szignifikánsan a modellbe, tehát ez alapján a H2 hipotézisünket elvethetjük, a kognitív és rituális szavazók aránya nem változott az időben, ezt azzal is kiegészíthetjük, hogy a kognitív mobilizáció szintje nem függött össze azzal, hogy valaki a Fideszre szavaz, vagy sem. Ez az eredmény segít megmagyarázni azt, hogy a H3.1 hipotézisünk miért nem működött, miért volt állandó a szocializációs változók szerepe a modellben. Az eredmény azt is előrevetíti, hogy a H3.2 hipotézisünk is cáfolódik, az ideológia változók szerepe se fog változni az időben. Ennek a tesztelésére kiegészítettük a korábbi logisztikus regressziós modellünket a három ideológia változóval, és stepwise logika mentén megpróbáltuk beléptetni az ideológia változók időfaktorral vett interakcióját is (1. táblázat modell 3.). Mind a három ideológia változó szignifikánsan be tudott épülni a modellbe, méghozzá a várt irányban. A jobboldaliak, a konzervatívok és a mérsékeltberek inkább szavaznak a Fideszre. A modell magyarázóereje jelentősen megugrott, 15 százalék felé, ami jelzi ezen ideológia azonosulást jelző változók nagyon magas szerepét a pártválasztásban. A párt-identifikáció fontosságát (amennyiben elfogadjuk, hogy ezek az ideológia változók megfelelő indikátorai a párt-identifikációnak) jól mutatják ezek az eredmények. A három változó közül a bal-jobb hovatartozás magyarázza a legtöbbet a Fidesz szavazásból a Wald értékek alapján. Az ideológia változók modellbe illesztése csökkentette viszont a vallásosságnak és a szülői egyetértésnek a szerepét, ami jelzi, hogy ezen változók közötti viszonylag erős összefüggés mintázat van. Az idővel vett interakciója egyik változónak se épült be a modellbe, tehát az eddigi eredmények alapján várt módon a H3.2 hipotézisünket is cáfolták.

az eredmények, a párt-identifikáció szerepe nem változott jelentősen 2011 és 2015 között a Fideszre való voksolás tekintetében.

A 2015-ös kutatási hullámban rendelkezésre állt az egyes pártokhoz kapcsolt fogalomtársításokat vizsgáló indikátor is. Ezen változó alapján három hipotézist is megfogalmaztunk. A hipotézisek arra vonatkoztak, hogy a rituális szavazók esetében a párt-identifikációs mozzanatok lesznek jellemzőek (H4.1), illetve az inkumbens szerepre vonatkozó vélemények (H4.3), míg a kognitív szavazóknál jobban megjelennek az ügy-orientált asszociációk a párt kapcsán (H4.2). Utóbbi hipotézist, már a vizsgált változó alapmegoszlása cáfolta, gyakorlatilag nem jelentek meg pozitív vagy semleges ügy-orientált mozzanatok a Fideszre vonatkozóan.

A másik két jellemző szerepét a kognitív mobilizációs változó mentén filterezve vizsgáltuk külön-külön logisztikus regressziós modellekben.

2. táblázat
A Fidesz szimpátiára épített filterezett logisztikus regressziós modellek

	Alacsony kognitív mobilizáció			Magas kognitív mobilizáció		
	B	S.E.	Wald	B	S.E.	Wald
Konstans	-6.94 **	1.97	12.48	-1.41	1.75	0.65
Nem	0.19	0.37	0.28	-0.40	0.36	1.22
<i>Kor: 18-29'</i>	-0.34	1.27	0.07			
<i>Kor: 20-21</i>	0.38	0.62	0.36	0.01	0.54	0.00
<i>Kor: 22-24</i>	0.38	0.62	0.40	-0.31	0.54	0.34
<i>Teltp: Budapest</i>	-0.82	0.56	2.13	0.22	0.52	0.17
<i>Teltp: Megyei jogú város</i>	-0.44	0.48	0.85	0.19	0.51	0.14
<i>Teltp: Egyéb város</i>	-0.19	0.46	0.18	-0.18	0.56	0.10
Szülő iskolai végzettsége	-0.05	0.15	0.13	0.15	0.15	1.00
Szubjektív anyagi helyzet	0.71 *	0.27	7.11	0.06	0.26	0.05
Vallásosság	-0.10	0.15	0.41	-0.96 **	0.22	18.50
Politikai egyetértés szülőkkel	0.74 *	0.33	5.10	0.34	0.32	1.14
Politikai egyetértés barátokkal	-0.18	0.37	0.24	0.03	0.32	0.01
<i>Párt-identifikációs jelző</i>	2.25 **	0.37	37.25	0.89 *	0.40	4.96
Inkumbens jelző	1.04	0.63	2.71	1.00	0.56	3.28
-2 LL	239.3			214.7		
Cox and Snell R Square	13.0%			13.8%		

* A magas kognitív mobilizációs modellben illeszkedési problémák miatt a 18–19 korcsoport változót ki kellett hagyni a modellből.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2011/2012 és 2015.

A 2015-ös Fidesz szimpátiát vizsgáló logisztikus regressziós modellben, se a kor, se a településtípus nem bizonyult szignifikáns hatásúnak se alacsony, se magas kognitív mobilizáció mellett. A korábbihoz képest eltérő eredmény, hogy a nemnek se volt hatása ezekben a modellekben. A szubjektív anyagi helyzet, a vallásosság, és a szülőkkel való politikai egyetértés viszont megjelent a modellekben szignifikáns magyarázó változóként, azonban nem egységesen. A szubjektív anyagi helyzet és a politikai konszenzus a szülőkkel alacsony kognitív mobilizációs szinten fontos, tehát a rituális Fidesz szavazók esetében. A szubjektív anyagi helyzet alsóbb kognitív mobilizációs szint melletti megjelenése külön érdekes eredmény, akárcsak az, hogy a szülőknek itt van hatása. Tehát ebben az esetben kevésbé az átadott és beépült szocializációs mechanizmus működik (mint a vallásosság esetében), hanem egy közvetlenebb kapcsolathálózati momentum. Ezzel szemben magas kognitív mobilizációs szint mellett továbbra is a vallásosságé a vezető szerepe, tehát itt hosszabban, és melyebben beépült mechanizmusok hatnak. A párt-identifikációt három jelző-csoport összevonásával operacionalizáltuk, a pozitív-semleges affektív véleményeket, az ideológia jelzőket, és a pártvezetővel kapcsolatos megjegyzéseket vontuk egybe. Ez a változó mind a két kognitív szinten hatott a Fidesz szimpátiára. Alacsony kognitív mobilizációs szinten a Wald értékek alapján ez a változó volt a legjelentősebb hatású a modellben, de magasabb kognitív mobilizációs szinten is szignifikánsan beépült a modellbe, igaz a vallásoságnál gyengébben. Az, hogy ez az indikátor elsősorban a politikai iránt kevésbé érdeklődőnél jelenik meg, megerősíti az erre vonatkozó H4.1 hipotézisünket. Az inkumbens hatást mérő indikátorunk viszont nem bizonyult szignifikánsnak se alacsony, se magas politikai affinitás mellett, ezért a H4.3 hipotézisünket is cáfolták az eredmények. Ez az utóbbi eredmény megegyezik a 2013-as Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásban kapott eredményekkel (Kmetty 2014a).

Összefoglalás

Az elmúlt évek felsőoktatási történéseit vizsgálva nem tűnik merésznek az a kijelentés, hogy a Fidesz számára egy kifejezetten nehezen megszerezhető célcsoportot jelentenek jelenleg az egyetemisták. Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás első, 2011-es hulláma már mutatta (Szabó A. 2012), hogy a Jobbik komoly kihívója a kormánypártnak ebben a szegmensben, és a baloldali pártok is átlagnál jobban tudnak a fiatalok között szerepelni. Ahogy a korábbi kutatás eredmények mutatták (Reiner–Oross–Keil 2012; Kmetty 2014a), a Fideszre szavazás elsősorban a vallásossággal függött össze, kiegészülve a szülőkkel való politikai konszenzussal, tehát a közeli kapcsolathálózat szerepével. Tanulmányunk azt mutatja, hogy ebben nem történt változás 2015-re. A Fidesz se nem erősödött, se nem gyengült 4 év alatt az egyetemisták között, és gyakorlatilag a párttal való szimpátia mögött ugyanazok a mechanizmusok működnek. A vallásosság mellett, illetve ezt részben felül is írva a jobboldali kötődés az, amely továbbra is leginkább befolyásolja a kormánypárt támogatását. Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a klasszikus demográfia változók, tehát a tágn vett szocio-kulturális helyzet nem igazán játszik szerepet abban, hogy ki szavaz a kormánypártra, míg a szocializációs közeg (elsősorban olyan hosszú-távú és mély szocializációs mechanizmusok alapján, mint a vallásosság), és a párt-identifikáció jelentősen befolyásolja azt. Azt vártuk a 2015-ös

adatfelvétel előtti időszak történéseit vizsgálva, hogy csökkenni fog a Fidesz egyetemista táborán a kognitív szavazók aránya, akik ügyek mentén kötődnek a párthoz, és nőni fog a rituális szavazók aránya, akiknél inkább a párt-identifikáció a fontos. Ez a hipotézisünk egyáltalán nem igazolódott be. Ennek kapcsán két lehetséges magyarázatot is megfogalmazunk. Egyrészről a Daltoni tipológia operacionalizálásakor számos kompromisszumot kellett kötnünk. Mivel alapvetően magas végzettségűek (vagyis az egyetemi végzettségüket valószínűleg pár éven belül megszerzők) alkotják a mintát, ezért a kognitív mobilizációs csak a közéleti és politikai érdeklődéssel tudtuk mérni, ráadásul a kutatások eltérő adatfelvételi módja is okozhatott problémát a mérésünk érvényességében. A párthoz való kötődés esetében is egy kevésbé optimális megoldást kellett választanunk, a standard pártpreferencia változó használatával, a tipológiához jobban illeszkedő „melyik párt van Önhöz a legközelebb” kérdés helyett. A párttal kapcsolatos asszociációk felhasználása is kérdéses, hiszen a felvétel nem arra kérdezett rá, hogy miért támogatja az adott pártot, hanem arra, hogy mit gondol róla. Hogy mi a jó kérdés ebben az esetben azonban távolról sem egyértelmű, ezzel a problémával más szerzők is szembesülnek általában (lásd ismét Dalton 2007). Ezek a tartalmi mozzanatok nyilvánvalóan befolyásolják az eredményeink érvényességét. Azonban például a párt-identifikációs jelzők alacsony kognitív mobilizációs szinten való megjelenése, abszolút várt eredmény volt, ami jelzi, hogy a változók kiválasztása nem volt sikertelen. A módszertani mellett természetesen elméletibb jellegű magyarázat is lehetséges. Magasabb politikai affinitás esetében nem ad-hoc párt-identifikációs mozzanatok vannak jelen, hanem egy mélyebb ideológia azonosulás a választott párttal. Ezt a vallásosság változó erőteljes működése példázza magasabb kognitív mobilizáció mellett. Ilyen szemmel valószínűleg érdemes átgondolni és akár revízió alá is venni az eredeti szavazói ideál-típusokat, legalábbis a hazai kutatási terepen.

Irodalom

- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2005): Választási részvétel és politikai aktivitás. In: Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hálók, hidak*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány: 323–384
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2009): Demoszkópiai reprezentativitás és demokratikus reprezentáció. Módszertani problémák és tartalmi dilemmák. In: Enyedi Zsolt (szerk.): *A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban*. Budapest: DKMKA – Századvég, 2009. pp. 269-292.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2011): Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciaspirál In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest, DKMKA, 347–382. old.
- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) 2005. *Ifjúság2004 Gyorsjelentés*. Budapest, Mobilitás.
- Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) 2009. *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet.

- Beck László – Bíró-Nagy András – Róna Dániel (2010): Szabadesésben. Az MSZP 2006-2010 közötti népszerűségvesztésének politikai napirendi magyarázatai. In: Enyedi Zsolt – Tardos Róbert – Szabó Andrea (szerk.): Új Képlet. Budapest, DKMKA, 193–216.
- Berelson, B., Lazarsfeld, P., McPhee, W. (1954): *Voting*. University of Chicago Press, Chicago.
- Calle de la L., Martinez A., Orriols L. (2010): Voting without ideology. Evidence from Spain (1979-2008). *Revista Espanola de Investigaciones Sociológicas* (Reis). N129. 107-129p.
<http://reis.metapress.com/content/7j0v43v8g61018l0/fulltext.pdf>
- Campbell, A., Converse, P.E., Miller, W.E., Stokes, D.E. (1960): *The American Voter*. Wiley, New York, NY.
- Converse, P. (1964): The nature of belief systems in mass publics. In: Apter, D. (Ed.), *Ideology and Discontent*. Free Press, New York.
- Csákó Mihály – Berényi Eszter – Bognár Éva – Tomay Kyra (2000): Politikai szocializáció Magyarországon a kilencvenes években, *Szociológia Szemle* 2000/1. 50-68p
- Csákó M. (2004): Ifjúság és politika, *Educatio*, XIII. évf. 4. sz. (2004. tél), 535–550.
- Dalton, R.J. (2007): Partisan mobilization, cognitive mobilization and the changing American electorate. *Electoral Studies* 26, 274–286.
- Dalton, R.J. (2012): Apartisan and the changing German electorate. *Electoral Studies* 31, 35–45.
- Dinas L. (2010): *The Impressionable Years: The formative role of family, vote and political events during early adulthood*. European University Institute. Florence. Phd Thesis
http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/14708/2010_Dinas.pdf?sequence=1
- Enelow, J. M., Hinich, M. J. (1984). *The spatial theory of voting: An introduction*. New York, Cambridge University Press
- Fowler J. A. (2006): Habitual Voting and Behavior Turnout. *Journal of Politics* 65: 335-344p.
- Froman L. A. (1961): Personality and Political Socialization, *The Journal of Politics*, Vol. 23, No. 2 (May, 1961), pp. 341-352
- Gerő Márton – Susánszky Pál (2014): Hallgatói mozgalmak és felsőoktatási politika, *Educatio. Mérleg* 2010-214
- Kmetty Zoltán (2014a): Fiatal, vallásos és Fideszes. In: Szabó A. (szerk.): *Racionálisan lázadó fiatalok II*. Budapest–Szeged, MTA-TK-PTI – Belvedere-Meridionale, 181-195
- Kmetty Zoltán (2014b): *Diskurzusok, nexusok és politikai részvétel: A politikai hálózatok és a politikai diskurzus szerepe a részvételben és a tömbösödésben*. Doktori disszertáció, ELTE, Budapest.
- Kmetty Zoltán – Tóth Gergely (2011): A politikai részvétel három szintje. In: Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest: DKMKA, 75–115.
- Lazarsfeld, P.F., Berelson, B., Gaudet, H. (1944): *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. Columbia University Press, New York, NY.
- Meredith M. (2007): *Persistence in Political participation*. Working Paper. <http://www.sas.upenn.edu/~marcmere/workingpapers/PersistenceParticipation.pdf>
- Oross Dániel (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet* (szerk: Székely Levente). Budapest 2013. Kutatópont
- Reiner Roland – Oross Dániel – Keil András (2012): Trendforduló: Új fejezet a Fidesz és a legfiatalabb választókorosztály kapcsolatában? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012*. Szeged, Belvedere 183-202p

- Róna Dániel – Reich Jenő (2014): "Nemzetiek", rendpártiak első generációs értelmiségiek és közösségre vágy-
nak. A Jobbik egyetemista-főiskolás támogatói. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II.*
Budapest–Szeged, MTA-TK-PTI–Belvedere-Meridionale 155-180
- Szabó Andrea (szerk) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012.* Szeged, Belvedere
- Szabó Andrea (szerk) (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Budapest–Szeged, MTA-TK-PTI– Belvede-
re-Meridionale
- Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László (szerk.) (2002): *Ifjúság2000. Tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti
Ifjúságkutató Intézet.
- Szabó Ildikó – Csepeli György (1984): Politikai érzelmek iskolája. *Jelkép.* 1984/2. 26-31p
- Szabó Ildikó – Örkény Antal (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája.* Minoritás Könyvek., Budapest.
- Szabó Ildikó – Falus Katalin (2000): Politikai szocializáció Közép-Európai módra: A Magyar sajátosságok.
Magyar Pedagógia 100. évf. 4. szám 383-400p
- Szabó Ildikó (2010): Nemzeti Identitás és politikai szocializáció. Új Ifjúsági Szemle. 2010/tavasz 75-98
- Tóka Gábor (2005): A magyarországi politikai tagoltság nemzetközi összehasonlításban. Angelusz Róbert
– Tardos Róbert (szerk.). *Törések, hálók, hidak: Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon.*
Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 17-64.